

УДК 303.101

М.С.НАУМОВ

Харківська національна академія міського господарства

СТАНОВЛЕННЯ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ ТА ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

На основі існуючих точок зору запропоновано періодизацію постіндустріального суспільства. Визначено ступінь сформованості цього суспільства в країнах Європейського Союзу, Україні та Харківській області.

На основе существующих точек зрения предложена периодизация постиндустриального общества. Определена степень сформированности этого общества в странах Европейского Союза, Украины и Харьковской области.

In accordance to existing points of view postindustrial society periodization is proposed. The degree of this society formation in the European Union, Ukraine and the Kharkiv region is defined.

Ключові слова: знання, інновації, інтелект, Інтернет, інформація, постіндустріальне суспільство.

Дослідження постіндустріального суспільства почались із сімдесятих років минулого століття. За цей час з'явилися різноманітні визначення нового суспільства, найпоширенішими з яких є інформаційне суспільство, суспільство знань та інтелектуальне суспільство. Іноді ці визначення використовуються як синоніми, а іноді науковці за їх допомогою характеризують різні етапи суспільного розвитку. Наявність декількох термінів, якими описують нове суспільство, та відсутність чітких критеріїв його еволюції ускладнюють аналіз соціально-економічних зрушень, що відбуваються в різних країнах.

На сучасному етапі дослідженням сутності постіндустріального суспільства займаються такі науковці, як О.В.Бервено, В.М.Геєць, А.А.Гриценко, В.Л.Іноземцев, М.Кастельс, В.Г.Кремінь, В.І.Кушерець, А.А.Чухно [1-8] та ін. Залежно від мети аналізу в центрі їхньої уваги опиняються певні характеристики нового суспільства, що має наслідком існування декількох основних підходів до сутнісних рис та головних наслідків становлення такого суспільства.

Метою статті є впорядкування існуючих поглядів на постіндустріальне суспільство та визначення ступеню сформованості цього суспільства в Україні.

Історично склалось, що спочатку увага дослідників була прикута до зростаючого значення інформаційних товарів та технологій і, відповідно, поширення набув термін «інформаційне суспільство». Наприклад, російський науковець В.Л.Іноземцев найважливішою особливістю нового суспільства вважає панування виробництва послуг та інфо-

рмації, а технологічною базою подібної трансформації він називає якісно нову роль науки та теоретичного знання [4, с.125]. Іспанський дослідник М.Кастельс залежно від фундаментального джерела підвищення продуктивності виділяє аграрний спосіб економічного розвитку, індустріалізм та інформаціоналізм. Для інформаціонального способу розвитку таким джерелом він вважає технології генерування знань, обробки інформації та символічної комунікації [5, с.51]. Українські економісти Н.В.Кочубей і Р.В.Кочубей вбачають сутність інформаційного суспільства не стільки в тому, що інформація стає товаром, який має особливий вплив на всю економіку, скільки в тому, що через інформацію суспільство впливає само на себе, і ця обставина рефлексується [9, с. 329]. В.І.Кушерець також використовує термін «інформаційне суспільство», визначаючи його як «суспільство, структури, технічна база, людський потенціал якого пристосовані для оптимального перетворення знань в інформаційний ресурс і переробки цього ресурсу з метою переведення його з пасивних форм (книги, статті, патенти тощо) в активні (моделі, алгоритми, програми, проекти і, нарешті, у цілісні інформаційні технології)» [7, с.56].

Як бачимо, оперуючи поняттям «інформаційне суспільство» вчені все ж таки звертають увагу і на зростаючу роль знань. Це і не дивно, адже інформація матиме корисність лише у випадку її засвоєння людиною, тобто коли інформація перетвориться на знання. З іншого боку, споживання інформаційних товарів та послуг не завжди супроводжується істотним зростанням знань. Наприклад, для деяких людей комп'ютер є субститутутом відеомагнітофону або ігрової приставки, а мережа Інтернет використовується в якості заміни телефону або пошти. У таких випадках розвиток інформаційних технологій не супроводжується зміною ролі знань у житті людини. Але, очевидно, що наведені приклади не можуть ілюструвати ті можливості формування системи знань, які є наслідком інформаційної революції. І лише коли здатність до постійного продукування знань стає джерелом добробуту людини та критерієм соціальної диференціації, можна говорити про нову стадію соціально-економічного розвитку. Саме тому свого часу В.Г.Кремінь, обіймаючи посаду міністра освіти і науки України, слушно зазначав, що провідною ланкою в новому суспільстві «стає система формування знань, носієм якої є сама людина» [6, с.35]. Схожі думки обґрунтував і В.М.Гесць, зробивши висновок, що в новій економіці провідним чинником є процеси накопичення та використання знань: «в економіці знань визначальним є інтелектуальний потенціал суспільства, на який вона спирається і який є сукупністю повсякденних та спеціалізованих знань» [2, с.17].

Перетворити інформацію на знання людина може за допомогою інтелекту, що дало підставу дослідникам запровадити до наукового обігу термін «інтелектуальне суспільство». Наприклад, А.А.Чухно, характеризуючи нове суспільство, спирається на теорію «людських відносин», відповідно до якої людина складається з тіла, інтелекту та духу. Він зазначає, що на перших етапах розвитку людства домінувала фізична праця (реалізація можливостей тіла) та примусові методи організації, але згодом на перший план вийшов інтелект, що проявилось у розвитку науки і техніки, та методи стимулювання [8, с.112]. Проте подібне розуміння інтелекту як нейтрального інструменту перетворення інформації на знання, на нашу думку, не є вичерпним і не розкриває його значення в еволюції суспільства. У зв'язку з цим заслуговують уваги ідеї української дослідниці О.В.Бервено. Найбільш важливим ресурсом нового суспільства вона вважає інтелектуальний капітал, оскільки саме інтелектуальні ресурси створюють у ньому основне багатство. Але для нашого аналізу найважливішим є те, що термін «інтелект» в даному випадку використовується не тільки як синонім розуму та розмислювальним здібностям, а як більш широке поняття, «бо містить у собі ще і моральні, психологічні, емоційні та інші компоненти» [1, с.6]. На цій підставі О.В.Бервено було запропоновано і обгрунтовано необхідність використання поняття «інтелектономіка», яке відображає початок становлення людства як «цивілізації одухотвореного інтелекту» і робить акцент на «першочерговому значенні соціокультурних чинників розвитку, на необхідності духовного відродження людських відносин» [1, с.6].

Як бачимо, при дослідженні постіндустріального суспільства одні науковці основну увагу приділяють інформації та інформаційним технологіям, другі – знанням, треті – інтелекту. З одного боку, такий розподіл є доволі умовним. Інформація стає знаннями, якщо усвідомлюється людиною, а інструментом такого усвідомлення є інтелект. З іншого боку, вважати різні визначення нового суспільства синонімами, на нашу думку, неправильно.

У зв'язку з потребою класифікації і структуризації існуючих поглядів набувають особливої актуальності ідеї авторитетного українського економіста А.А.Гриценка, який відзначає, що з переходом від індустріального до інформаційного суспільства відбувається зміна форм обміну: товарообмін поступається місцем обміну послугами [3, с.72]. Останній має декілька етапів: спочатку – обмін предметно-трудовими послугами, потім – діяльнісними, а згодом – інформаційними. При цьому перехід до другого етапу стає можливим лише за такого рівня розвитку продуктивних сил, коли забезпечення нормаль-

ної життєдіяльності стає доступним для всіх і, як наслідок, визначальним інтересом людини та головним багатством стає сама діяльність, а не матеріальні блага. Така людина може бути професіоналом своєї справи, але недостатньо розвиненою в інших напрямках, відповідно, зазначена стадія розвитку людства є обмеженою. На думку А.А.Гриценка, лише в умовах, коли головним інтересом людини стане «сама людина, всебічний розвиток її здібностей, тільки тоді буде остаточно подоланий однобічний та затвердитися цілісний характер людського існування», і на зміну обміну послугами прийде обмін здібностями [3, с.78]. Продовжуючи думку відомого вітчизняного вченого, зазначимо, що обмін послугами є домінуючим для суспільства знань, тоді як обмін здібностями – для більш розвиненого – інтелектуального.

Таким чином, залежно від співвідношення інформаційних технологій, знань та інтелекту, які утворюють його фундаментальну структуру, можна послідовно виділити інформаційне суспільство, суспільство знань та інтелектуальне суспільство. В інформаційному суспільстві відбувається актуалізація інформаційних технологій, що призводить до виникнення нових інформаційних товарів та відповідних сегментів ринку і має наслідком стрімке прискорення технічного прогресу, зростання добробуту населення провідних країн світу. В суспільстві знань основною метою людини стає розвиток професійних здібностей, а основною формою обміну – обмін послугами, підривається товарний характер виробництва, проте зберігаються загрози для подальшого існування людства, пов'язані зі зростанням виробництва зброї, забрудненням навколишнього середовища, розповсюдженням шкідливої інформації тощо. Інформаційні технології відходять в основу, актуальними стають професійні знання. В інтелектуальному суспільстві метою людини і суспільства в цілому стає всебічний розвиток особистості, невід'ємний від суспільних інтересів і неможливий без їх урахування, очікується подолання негативних аспектів діяльності людини. Актуальності набуває одухотворений інтелект.

Для оцінки ступеня розвитку елементів постіндустріального суспільства в Україні та Харківській області можна використати критерії, які застосовуються в країнах Європейського Союзу, зокрема, показники доступу до Інтернету [10, с.178]. Зазначимо, що домогосподарство вважається таким, що має доступ до Інтернету, якщо хоча б один із його членів використовує мережу, навіть якщо він вдається лише до послуг електронної пошти. Отримання індивідами товарів і послуг включає попереднє замовлення житла, купівлю фінансових інструментів, участь у лотереях і аукціонах, а також усі платні послуги. Ті ж товари і послуги, які отримані безкоштовно або замовлені за допомогою

електронної пошти, до цього переліку не входять. Інформаційна активність підприємств вимірюється питомою вагою електронної торгівлі у загальній кількості угод. Електронна торгівля визначається як купівля або продаж товарів і послуг за посередництвом комп'ютерних мереж. Здійснення купівель за допомогою електронної пошти, як і в випадку домогосподарств, не вважається електронною торгівлею.

В середньому, в 2010 р. 70% домогосподарств Європейського Союзу мали доступ до мережі Інтернет вдома. Лідерами були Люксембург, Нідерланди та Швеція, де цей показник сягнув 91, 90 і 86% відповідно. Найменша питома вага домогосподарств, які користувались Інтернетом вдома, в Болгарії, Румунії та Греції (33%, 42%, 46%) [11]. Щодо підприємств із кількістю робітників більше 10 осіб, то в 2009 р. в Європейському Союзі 94% з них мали доступ до Інтернету. Абсолютним лідером була Фінляндія, всі підприємства якої були забезпечені Інтернетом, трохи нижчий показник – 98% – одразу в трьох країнах: Австрії, Данії та Німеччині. Найменша частка підприємств із доступом до Інтернету в Румунії (73%), Болгарії (84%) та Латвії і Угорщині (по 88%) [12]. Наведені показники свідчать, що в Європейському Союзі завершується формування інформаційного суспільства і створюються передумови для розвитку суспільства знань.

В Україні поточний 2011 р., згідно з Указом Президента України «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні», оголошено роком освіти та інформаційного суспільства [13]. Проте, за словами голови Державного комітету з питань науки, інновацій та інформатизації В. Семиноженка, Україна знаходиться на початку становлення інформаційного суспільства. Він констатував, що «ми зараз швидше «суспільство телеглядачів», ніж інформаційне суспільство», додавши: «нам як суспільству в цілому зараз належить здійснити перехід від пасивного споглядання до активного управління інформацією» [14]. За показником доступу до Інтернету Україна значно відстає від провідних країн світу: лише трохи більше половини населення нашої країни (54% або майже 25 млн. осіб) користувалось всесвітньою мережею в 2010 році [15]. Абонентів мережі Інтернет іще менше. За даними Державного комітету статистики України, їхня кількість становить на 1 квітня 2011 р. складає 3961,1 тис. осіб, тобто 8,7% всього населення країни [16]. Щодо перспектив розвитку інформаційного суспільства в нашій країні, то слід звернути увагу на положення Закону України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» [17]. Як впливає з його назви, за нормальних обставин на становлення інформаційного суспільства відводиться ще майже п'ять років. Харківська область займає друге місце за час-

ткою користувачів Інтернетом в Україні (6,76% загальної аудиторії), значно поступаючись Київському регіону (55,54%) і трохи випереджаючи Донецьку область (6,07%) [15].

Результати проведеного дослідження дозволяють зробити висновок, що в еволюції постіндустріального суспільства можна виділити такі етапи, як інформаційне суспільство, суспільство знань та інтелектуальне суспільство. У провідних країнах Європейського Союзу формування інформаційного суспільства завершено і створені передумови для розвитку суспільства знань. Україна знаходиться на стадії становлення інформаційного суспільства. Завершення цього процесу оціночно можна очікувати не раніше 2015 р. Харківська область істотно відстає від Київського регіону, який є лідером у впровадженні інформаційних технологій. У зв'язку з цим перспективними дослідженнями, на нашу думку, є розробка критеріїв оцінки сформованості суспільства знань та вдосконалення шляхів формування інформаційного суспільства в Україні.

1.Бервено О. В. Интеллектуальный капитал: экономический зміст і особливості формування в транзитивному суспільстві: Автореф. дис... канд. екон. наук / О. В. Бервено. – Харків, 2002. – 19 с.

2.Геец В.М. Социально-экономические трансформации при переходе к экономике знаний / В.М. Геец // Социально-экономические проблемы информационного общества / Под ред. д. э. н., проф. Л.Г. Мельника. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2005. – С.16-34.

3.Гриценко А.А. Развитие форм обмена, стоимости и денег / А. А. Гриценко. – К.: Основа, 2005. – 192 с.

4.Иноземцев В.Л. Постиндустриальное общество как теоретическая конструкция / В.Л. Иноземцев // Социально-экономические проблемы информационного общества / Под ред. д. э. н., проф. Л.Г. Мельника. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2005. – С.120-149.

5.Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.

6.Кремень В.Г. К обществу знаний – через совершенствование системы образования / В. Г. Кремень // Социально-экономические проблемы информационного общества / Под ред. д. э. н., проф. Л. Г. Мельника. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2005. – С.34-49.

7.Кушерець В.І. Знання як стратегічний ресурс суспільних трансформацій / В.І. Кушерець. – К.: Знання України, 2004. – 248 с.

8.Чухно А.А. Соотношение индустриального и постиндустриального типов развития: проблемы теории и практики / А.А. Чухно // Социально-экономические проблемы информационного общества / Под ред. д. э. н., проф. Л. Г. Мельника. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2005. – С.88-120.

9.Кочубей Н.В. Синергетическая методология исследования социально-экономических систем / Н.В. Кочубей, Р.В. Кочубей // Социально-экономические проблемы информационного общества / Под ред. д. э. н., проф. Л.Г. Мельника. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2005. – С.313-332.

10.Europe in figures – Eurostat yearbook 2008 [Електронний ресурс. Режим доступу:

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CD-07-001/EN/KS-CD-07-001-EN.PDF]. Доступ – 20.06.2010 p.

11.Level of Internet access - households [Електронний ресурс. Режим доступу: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsiir040&plugin=0>]. Доступ – 20.06.2010 p.

12.Enterprises having access to the Internet, by size classes - All (10 employed persons or more) [Електронний ресурс. Режим доступу: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tin00062&plugin=0>]. Доступ – 20.06.2010 p.

13.Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні: Указ Президента України від 30 вересня 2010 року [Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/12323.html>]. Доступ – 20.06.2010 p.

14.Приходько О. «Владимир Семиноженко: «Нам предстоит трансформировать общество зрителей в информационное общество» / О. Приходько // Зеркало недели. – 2010. – №31 [Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zn.ua/articles/60920>]. Доступ – 20.06.2010 p.

15.Про Інтернет в цифрах // "Pro>>Тернопіль" Online журнал [Електронний ресурс. Режим доступу: http://proternopil.te.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=42&Itemid=38]. Доступ – 20.06.2010 p.

16.Абоненти зв'язку в 2011 році [Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2011/tz/az/az_u/az2011_u.htm]. Доступ – 20.06.2010 p.

17.Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 року: Закон України від 09 січня 2007 року [Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=537-16>]. Доступ – 20.06.2010 p.

Отримано 23.05.2011

УДК 005.336

О.В.ІВАНІСОВ, О.Ф.ДОРОВСЬКОЙ, кандидати екон. наук, А.О.ГІДЗУЛА
Харківський національний економічний університет

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО РОЗВИТКУ НА ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Визначаються сучасні проблеми використання трудового потенціалу на вітчизняних підприємствах, зокрема у сфері житлово-комунального господарства та перспективні напрямки розвитку трудового потенціалу на підприємствах.

Определяются современные проблемы использования трудового потенциала на отечественных предприятиях, в частности в сфере жилищно-коммунального хозяйства, а также перспективные направления развития трудового потенциала на предприятиях.

In article the modern problems use of the labor potential of domestic enterprises are determined, particularly in the area of housing and communal services, as well as perspective directions for the development of labor potential of the enterprise.

Ключові слова: кадри, кадровий потенціал, трудовий потенціал, трудові ресурси, навчання персоналу, професійне навчання, підготовка кадрів, перепідготовка кадрів, ціна робочої сили, кадрова політика, стимулювання праці, мотивація праці, організація праці.